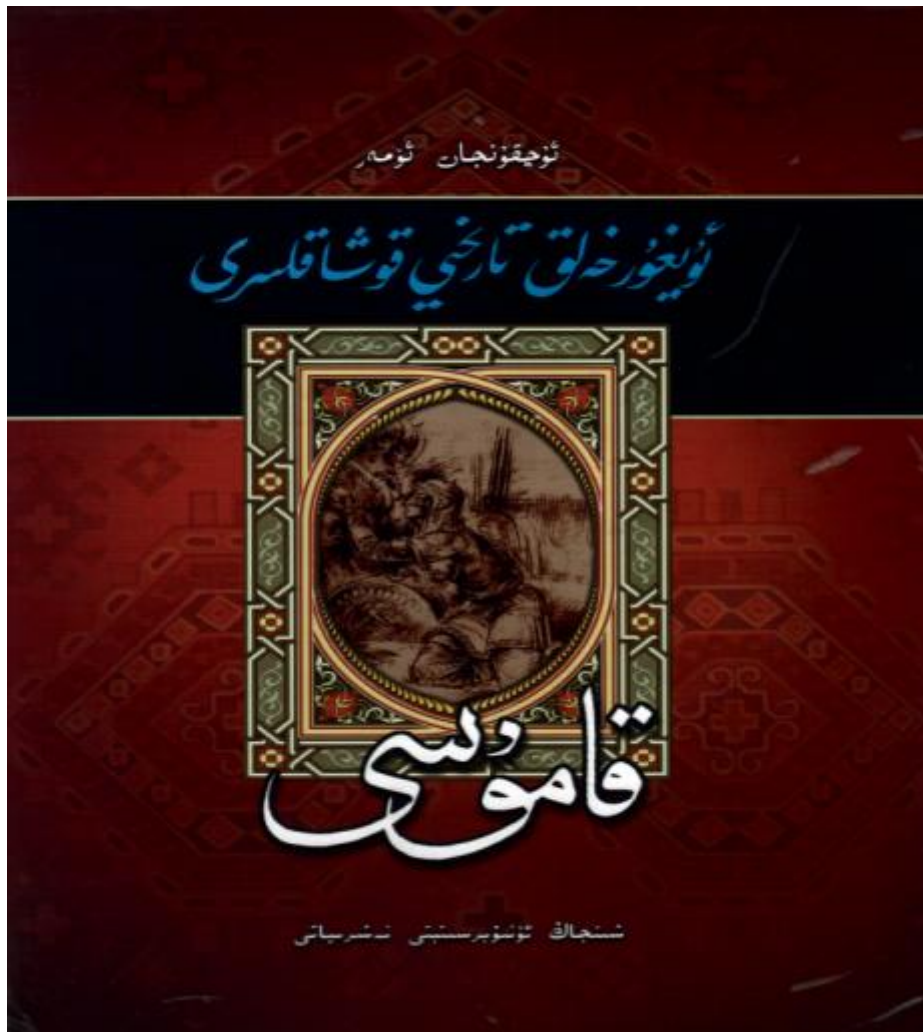

Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/1 2013, Sayfa: 155-157.
Xelqara Uyğur Tetqiqati Jurnali, San: 1/1 2013, Sehiye: 155-157.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/1 2013, Page: 155-157.

Uçkuncan Ömer, Uyğur Xelq Tarixiy Qoşaqliqi Qamusi
(Uygur Halk Tarihi Koşakları Kamusu),
Şincañ Universiteti Neşriyatı, Ürümçi, 2009, 940 s.

*Alimcan İNAYET**

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir – TÜRKİYE, E-posta: alim1962@hotmail.com

Uygur halk şiiri içinde tarihi koşaklar çok önemli bir yer tutmaktadır. Uygur sözlü tarihçilik geleneğinin bir ürünü olan bu koşaklar geçmişin izlerini günümüze taşır. Resmi tarihte kaydedilmemiş önemli ayrıntılar bu koşaklarda saklıdır. Dolayısıyla Uygur siyasi ve kültür tarihine ayna ve ışık tutan bu ürünler sözlü tarih belgesi olarak tarih araştırmalarında kaynak niteliği taşımaktadır. Uygur halk edebiyatçısı Uçkuncan Ömer'in "Uygur Xelq Tarixiy Qoşaqqliri Qamusi" (Uygur Halk Tarihi Koşakları Kamusu) adlı kitabı, bu bağlamda, büyük önem arz eder.

Şair, gazeteci, folklor araştırmacısı, edebi çevirmen gibi çok yönlü kişiliğe sahip Uçkuncan Ömer 1950'li yıllardan itibaren Uygur halk edebiyatı ürünlerini toplama, tanıtma ve yayımlama faaliyetine başlamış, bu süreçte toplamış olduğu ürünleri 1980'li yıllarda "Uygur Xelq Tarixiy Qoşaqqliri" (Uygur Halk Koşakları), "Seley Çağan Letipiliri" (Seley Çakan Latifeleri), Uygur Xelq Qoşaqqliri" (Uygur Halk Koşakçılığı), "Yumurlar", "Uygur Xelq Qoşaqqliri" (Uygur Halk Koşakları), "Uygur Xelq Tarixiy Qoşaqqliri" (Uygur Halk Tarihi Koşakları), "Uygur Xelq Toy Qoşaqqliri" (Uygur Halk Düşün Koşakları) adlı kitapları yayımlamıştır. "Uygur Halk Tarihi Koşakları Kamusu" Uçkuncan Ömer'in Uygur halk şiirleriyle ilgili bir ömür sarf ettiği emeğin, çabanın son meyvesi sayılır. Oldukça hacimli ve kapsamlı olan bu eser Uygur halk şiirinin bir türü olan tarihi koşakların hemen hemen bütün metinlerini içermektedir. Kitapta bir araya getirilen koşaklar "Qedimki Devrlerdiki Qoşaqqlar" (Eski Dönemlere Ait Koşaklar), "Yeşinqi Zamandiki Tarixiy Qoşaqqlar" (Yakın Döneme Ait Tarihi Koşaklar), "Yeşinqi Zamandiki Dañliq Tarixiy Şexsler Toğrisidiki Qoşaqqlar" (Yakın Döneme Ait Ünlü Tarihi Şahıslar hakkındaki Koşaklar), "Xas Qoşaqqlar" (Özel Koşaklar) diye 4 bölüme ayrılmıştır.

"Qedimki Devrlerdiki Qoşaqqlar" (Eski Dönemlere Ait Koşaklar) başlığını taşıyan 1. Bölüm kendi içinde yine "Qedimki Tarixiy Şexsler Heqqidiki Qoşaqqlar" (Eski Tarihi Şahıslar Hakkındaki Koşaklar), "Qedimki Qovm ve Veqeler Heqqidiki Qoşaqqlar" (Eski Kavm ve Olaylar Hakkındaki Koşaklar), "Qoçu Uygur Xanliq Devridiki Qoşaqqlar" (Koçu Uygur Hanlığı Dönemine Ait Koşaklar), "Qaraxaniylar Xanliq Devridiki Qoşaqqlar" (Karanlılar Dönemine Ait Koşaklar), "Yarkend Xanliq Devridiki Qoşaqqlar" (Yarkend Hanlığı Dönemine Ait Koşaklar) olmak üzere 5 kısma ayrılmıştır. Bu bölümde yazar Çin tarih kayıtlarına geçen eski Hun ve Türk şiirlerini, Umay, Afrasyab, Begkuli (Bey Kulu), Oğuz Han, Sultan Satuk Buğrahan, Farabi, Kaşgarlı Mahmud, Yüsüp Has Hacib, Ali Şir Nevai, Seid Han, Abdureşit Han, Amannisa Hanım gibi efsanevi ve tarihi şahıslarla ilgili koşak ve şiirleri bir araya getirmiştir. Bu koşakların bazıları yazılı kaynaklardan, bazıları sözlü kaynaklardan toplanmıştır. İdikut Uygur Hanlığı dönemine ait edebi eserler, Oğuz Kağan Destanı, Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugatı't-Türk adlı eseri yazarın yararlandığı önemli kaynaklar arasındadır. Bazı şiirler tarihi şahısların bizzat kendilerine aittir. Mesela Aprinçur Tegin, Farabi, Yusuf Has Hacib, Ali Şir Nevai, Said Han, Abdureşit Han, Amannisahan, Ayazbeg Kuşçi hakkındaki şiirler söz konusu şahısların kendi şiirleridir.

2. Bölüm "Yeşinqi Zamandiki Tarixiy Qoşaqqlar" (Yakın Döneme Ait Tarihi Koşaklar) başlığını taşımaktadır. Bu bölüm de kendi içerisinde "Yeşinqi Zamandiki Tarixiy Veqeler, Tarixiy Hadisiler Toğrisidiki Qoşaqqlar" (Yakın Döneme Ait Tarihi Olaylar, Tarihi Hadiseler Hakkındaki Koşaklar), "İctimai Turmuşqa Dair Qoşaqqlar" (Sosyal Yaşama dair Koşaklar), "Üç Vilayet İnqilabi Mezgilidiki Qoşaqqlar" (Üç Vilayet İhtilali Dönemine Ait Koşaklar), "Örp-Adet Qoşaqqliri" (Örf Adet İle İlgili Koşaklar), "Aşiq-Meşuqlar Heqqidiki Qoşaqqlar" (Sevgililer Hakkındaki Koşaklar) olmak üzere 5 kısma ayrılmıştır. Bu bölümde yazar "Bayanday Uruşi Heqqide Qoşaqqlar (Bayanday Savaşı Hakkında Koşaklar), "Köç-köç Qoşaqqliri" (Göç Koşakları), "Vañ Xolu Qoşaqqliri" (Van Holu Koşakları), "Torpaq Yeğiliği Heqqide Qoşaqqlar" (Torpak İsyanı Hakkında Koşaklar) gibi 19. yüzyılda cereyan eden olaylarla ilgili koşakları, 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Üç Vilayet İhtilali ile ilgili koşakları bir araya getirmiştir. Ayrıca, bazı sosyal

olaylar, örf adetler ve sevgililerle ilgili koşaklar da bu bölümde verilmiştir. “Seper Qoşaqliri” (Yolculukla İlgili Koşaklar), “Qiz Köçürüş Qoşiqi” (Kız Göçürme Koşağı), “Elley Qoşaqliri” (Ninniler), “Ügey Anılarnıñ Zulmi Heqqide Qoşaqlar” (Üvey Annelerin Zulmü Hakkında Koşaklar), “Ramazan Qoşaqliri” (Ramazan Koşakları), “Haza Qoşaqliri” (Ağıtlar), “Pére Qoşaqliri” (Şaman Koşakları), “Nevruz Qoşaqliri” (Nevruz Koşakları) başlıklarını taşıyan koşaklar bunların bazılarıdır.

“Yeşinqi Zamandiki Dañlıq Tarixiy Şexsler Toğrisidiki Qoşaqlar” (Yakın Döneme Ait Ünlü Tarihi Şahıslar hakkındaki Koşaklar) başlığını taşıyan 3. bölüm de “Ataqlıq Şexslerge Ait Qoşaqlar” (Meşhur Şahıslara Ait Koşaklar), “Xelq Qoşaqliri, Xelq Sen’etkarlırınıñ Qoşaliri” (Halk Koşakçıları, Halk Sanatçılarının Koşakları) olmak üzere 2 kısma ayrılmıştır.

Bu bölümde Uygur siyasi ve kültür tarihinde ün yapmış 55 şahısla ilgili koşaklar, Nozugum, Seyit Noçı ve Sadır Palvan gibi ünlü halk şairlerinin söylediği koşaklar yer almaktadır. Abdurahman Han Hoca, Tömür Helpe, Hoca Niyaz Hacı, Abdukadir Damollam, Yakup Beg gibi Uygur kökenli meşhur tarihi şahıslarla birlikte Uygur siyasi tarihinde yapmış oldukları zulüm, katliam ve soy kırımlarıyla anılan Yang Zengşin, Cin Şuren, Şeng Şisey, Ma Cungying, Ma Titey gibi Çinlilerle ilgili koşaklar bu bölümün içeriğini oluşturmaktadır.

“Halk Koşakçıları, Halk Sanatçılarının Koşakları” başlığını taşıyan kısımda ise Uygur Türkleri arasında “koşakçı”, “halk şairi”, “sazende”, “el nağmeci” (el neğmiçi) adlarıyla tanınmış 55 halk şairi ve halk sanatçısının koşakları bir araya getirilmiştir. Seley Çakan, Molla Zeydin, Taşvay, Ayup Samsak bu listede dikkatçi çeken isimlerdir. Bunlardan Seley Çakan, Molla Zeydin aslında Uygur Türkleri arasında fıkralarıyla bilinene ünlü fıkra tipleridir.

Kitabın 4. bölümü “Xas Qoşaqlar” (Özel Koşaklar) başlığını taşımaktadır. “Xasliqqa İge Yerlik Qoşaqlar” (Özelliği Olan Yerel Koşaklar) ve “Hecvi Qoşaqlar” (Hiciv Koşakları) diye 2 kısma ayrılan bu bölümde Uygur on iki makamı ile ilgili koşaklar, halk meşrep koşakları, Ürümçi, Lopnor, Hoten, Kuça, Keriye, Casğıstay gibi çeşitli bölge ve yerlere has koşaklar ile sosyal yaşamın değişik alanlarıyla ilgili düzenlenmiş hiciv nitelikli koşaklar bir araya getirilmiştir.

Sonuç olarak, Uçkuncan Ömer’in bu son çalışması halk edebiyatı çalışanları için önemli bir kaynak olma niteliği taşımaktadır.